

Revolucións Liberais e Nacionalismo no século XIX

I. Introducción: A nova paisaxe do século XIX

O século XIX abre un novo capítulo na historia do mundo. As ideas da Ilustración, como a **liberdade**, a **igualdade** e a **soberanía nacional**, chocan frontalmente coas estruturas do Antigo Réxime. Este choque maniféstase en dous grandes movementos: o **liberalismo**, que busca dereitos e constitucións, e o **nacionalismo**, que reclama a formación de Estados-nación.

II. A Revolución Americana: A expansión do liberalismo

1. As orixes da independencia: O descontento colonial

As Trece Colonias, fundadas por Inglaterra entre os séculos XVII e XVIII, gozaban dunha economía próspera e dunha considerable autonomía política. Porén, tras a **Guerra dos Sete Anos** (1756-1763) contra Francia, a metrópole británica atopouse cunha enorme débeda. Para aliviala, o goberno de Londres decidiu aumentar a presión fiscal sobre as colonias.

Medidas como a **Lei do Azucre** (1764), a **Lei do Selo** (1765) e as **Leis Townshend** (1767) impuxeron novos impostos sobre produtos de consumo e documentos legais. Os colonos reaccionaron con protestas e boicots, argumentando que non tiñan representantes no Parlamento británico para aprobar esas leis. O lema "**sen representación non hai imposición**" converteuse no berro de guerra da rebelión.

O clima de tensión culminou coa **Lei do Té** (1773), que concedía o monopolio do comercio do té á Compañía Británica das Indias Orientais. En resposta, os colonos de Boston, disfrazados de nativos americanos, asaltaron barcos británicos e botaron ao mar o cargamento de té. Este incidente, coñecido como o **Motín do Té**, foi o punto de non retorno e provocou unha dura reacción do goberno británico.

2. A Guerra de Independencia (1775–1783): Da rebelión á nación

O conflito armado estalou en abril de 1775 nas batallas de Lexington e Concord. O **Segundo Congreso Continental** reuniuse en Filadelfia e nomeou a **George Washington** comandante en xefe do Exército Continental. A pesar das súas desvantaxes iniciais, a disciplina das tropas, a motivación e a astucia de Washington foron claves.

O 4 de xullo de 1776, o Congreso aprobou a **Declaración de Independencia**, un documento redactado por **Thomas Jefferson** que recollía os principios máis avanzados da Ilustración:

- **Dereitos naturais:** A vida, a liberdade e a busca da felicidade son dereitos inalienables.
- **Soberanía popular:** O goberno só ten lexitimidade se se basea no consentimento dos gobernados.
- **Dereito á rebelión:** Cando un goberno se volve tiránico, o pobo ten o dereito de cambialo ou abolilo.

A guerra prolongouse durante oito anos. A vitoria dos patriotas na batalla de Saratoga (1777) convenceu a **Francia** de que a causa americana era viable, e entrou no conflito do seu lado, achegando apoio militar e económico. Posteriormente, **España** tamén se uniu á guerra contra Gran Bretaña. A vitoria definitiva en Yorktown (1781) selou a derrota británica, e o **Tratado de París de 1783** recoñeceu a independencia dos Estados Unidos.

3. A Constitución e a construción do Estado

Despois da guerra, os "Artigos da Confederación" demostraron ser ineficaces para un goberno central. A **Convención de Filadelfia de 1787** creou un novo sistema político cunha Constitución que sentou as bases do **Estado liberal moderno**:

- **República federal**: O poder divídese entre o goberno central (federal) e os estados.
- **División de poderes**: O goberno divídese en tres ramas independentes: o **poder legislativo** (o Congreso), o **poder executivo** (o presidente) e o **poder xudicial** (o Tribunal Supremo). Este sistema de pesos e contrapesos (*checks and balances*) buscaba evitar a tiranía e o abuso de poder.
- **Soberanía nacional**: O poder reside na nación, representada polos seus cidadáns a través do voto.

A Constitución foi complementada en 1791 coa **Carta dos Dereitos**, que garantiu as liberdades civís fundamentais, como a liberdade de expresión, de prensa, de relixión e de reunión. A pesar do seu carácter revolucionario, é importante destacar que o voto estaba restrinxido a homes brancos, acomodados e sen escravos. A escravitude non se aboliu por completo ata a Guerra Civil (1861-1865).

III. A Revolución Francesa e o Imperio Napoleónico

1. As orixes da Revolución: O colapso do Antigo Réxime

Francia no século XVIII era unha sociedade dividida en estamentos, na que a desigualdade era flagrante. A nobreza e o clero, o 2% da poboación, posuían a maioría das terras e gozaban de privilexios fiscais. Mentres tanto, o Terceiro Estado, formado pola burguesía, o campesiñado e as clases populares, soportaba a carga de todos os impostos.

A situación económica era insostible:

- **Crise financeira**: A monarquía estaba en bancarrota debido aos enormes gastos da corte e a participación en guerras como a dos Sete Anos ou a Guerra de Independencia americana.
- **Crise de subsistencia**: Unha serie de malas colleitas provocaron unha subida drástica do prezo do pan e unha fame xeneralizada, aumentando o descontento popular.

Ante a imposibilidade de resolver a crise, o rei Luís XVI convocou os **Estados Xerais** en 1789 para que aprobasen novos impostos. O Terceiro Estado, consciente da súa forza, demandou o voto "por cabeza" en lugar de "por estamento". A negativa do rei e dos estamentos privilexiados levou ao

Terceiro Estado a autoproclamarse **Asemblea Nacional** e a xurar no Xogo da Pelota non disolverse ata darlle a Francia unha Constitución.

2. A monarquía constitucional (1789–1792): O comezo das reformas

O 14 de xullo de 1789, o pobo de París asaltou a **Bastilla**, a fortaleza-prisión que simbolizaba o despotismo real, dando comezo á revolución popular. No campo, o "Gran Medo" (unha onda de pánico e revoltas campesiñas) estendeuse, obrigando a Asemblea a abolir os dereitos e privilexios feudais.

A principal obra desta etapa foi a **Declaración dos Dereitos do Home e do Cidadán** (agosto de 1789), un texto fundamental que proclamou a igualdade xurídica, a liberdade e a propiedade como dereitos inalienables. A **Constitución de 1791** estableceu unha monarquía constitucional e a división de poderes, aínda que o dereito a voto restrinxíuse aos cidadáns con certo nivel de riqueza.

3. A Convención e a República (1792–1795): A radicalización

A fuxida frustrada do rei e a ameaza das potencias europeas levaron a un xiro radical da Revolución. O 10 de agosto de 1792, o pobo asaltou o Palacio das Tullerías e a monarquía foi abolida. Proclamouse a **Primeira República Francesa**.

- **A Convención Xirondina (1792-1793):** Liderada polos deputados máis moderados, esta etapa enfrontouse á execución de Luís XVI, a crise económica e a guerra. As derrotas militares e o descontento popular favoreceron a chegada ao poder dos xacobinos.
- **A Convención Montañesa (1793-1794):** Liderados por **Maximilien de Robespierre**, os xacobinos impuxeron unha ditadura coñecida como o "**Terror**" para esmagar calquera oposición. Creáronse tribunais revolucionarios, executáronse miles de persoas e impuxéronse medidas de control económico. A excesiva represión levou a que o propio Robespierre fose derrocado e executado en xullo de 1794.

4. O Directorio e o ascenso de Napoleón (1795–1799)

Tras a caída de Robespierre, a burguesía moderada redactou a **Constitución de 1795**, que creou un novo goberno: o **Directorio**. Este réxime intentou estabilizar o país, pero non puido superar a crise económica e a inestabilidade política, manténdose no poder grazas ao apoio do exército.

Neste contexto de debilidade política, o xeneral **Napoleón Bonaparte**, que gozaba de gran prestixio polas súas vitorias militares, deu un golpe de Estado o **18 de Brumario** (9 de novembro de 1799) e estableceu o **Consulado**.

5. O Imperio Napoleónico (1804–1815): A consolidación da Revolución

En 1804, Napoleón coroouse emperador. O seu goberno, aínda que autoritario, consolidou e expandiu as conquistas da Revolución:

- **Reformas internas:** Creou o **Código Civil**, que unificou as leis e consolidou principios como a igualdade xurídica e o dereito á propiedade. Tamén reorganizou a administración, centralizou o Estado e fomentou a educación pública.

- **Expansión militar:** A través dunha serie de vitorias espectaculares (Austerlitz, Jena), Napoleón creou un vasto imperio en Europa. A súa estratexia era impor o **Bloqueo Continental** para arruinar a Gran Bretaña. A invasión de España (1808) e Rusia (1812), porén, resultaron ser os seus maiores erros.

A coalición de potencias europeas, lideradas por Gran Bretaña, derrotou definitivamente a Napoleón na **batalla de Waterloo** en 1815.

6. O legado da Revolución Francesa e de Napoleón

A Revolución Francesa foi un punto de inflexión. A pesar dos seus excesos, demostrou que os cidadáns podían derrubar un réxime absolutista. A súa herdanza perdurou e influíu nos movementos liberais e nacionalistas do século XIX.

O **Código Civil de Napoleón** foi un modelo para os sistemas xurídicos de moitos países e a expansión do seu imperio serviu para difundir as ideas de liberdade, igualdade e soberanía nacional por toda Europa.

IV. A Restauración e as ondas revolucionarias (1815-1848)

1. A volta ao Antigo Réxime: A Restauración

Despois da derrota de Napoleón, as potencias vencedoras (Gran Bretaña, Austria, Rusia e Prusia) decidiron restaurar o Antigo Réxime. O obxectivo era borrar a herdanza da Revolución Francesa e do Imperio Napoleónico, retornando ao absolutismo e aos privilexios da nobreza e do clero.

Os principios ideolóxicos da Restauración foron:

- **Lexitimidade:** As dinastías reais que Napoleón derrocara debían ser restauradas no seu trono. A soberanía non residía no pobo, senón no monarca por dereito divino.
- **Absolutismo:** Os reis debían volver a ter un poder ilimitado. As constitucións e os parlamentos, vistos como símbolos da revolución, foron suprimidos.
- **Equilibrio de poder:** Ningunha potencia europea debía ser o suficientemente forte como para impoñerse sobre as demais. Este equilibrio tiña como fin garantir a paz e a estabilidade.
- **Intervencionismo:** As grandes potencias tiñan o dereito de intervir militarmente noutros países para reprimir calquera intento de revolución liberal ou nacionalista que ameazase a orde establecida.

2. O Congreso de Viena e o novo mapa de Europa (1814–1815)

O **Congreso de Viena**, presidido polo chanceler austríaco **Metternich**, foi a reunión diplomática clave. Os seus obxectivos foron:

- **Redeseñar as fronteiras:** Os territorios foron redistribuídos sen ter en conta a vontade das poboacións, o que xerou graves conflitos nacionalistas no futuro.

- **Crear "Estados tapón":** O Reino dos Países Baixos, a Confederación Suíza ou o Reino de Sardeña-Piamonte foron reforzados para evitar unha nova expansión de Francia.
- **Restaurar as monarquías:** As dinastías borbónicas volveron aos tronos de Francia, España e Nápoles.

Para garantir a estabilidade e a represión, creáronse alianzas militares como a **Santa Alianza**, un pacto entre os monarcas de Rusia, Austria e Prusia, baseado nos principios do cristianismo e na defensa do absolutismo.

3. As ondas revolucionarias: O pulso entre a liberdade e a represión

Aínda que a Restauración reprimiu as ideas liberais, non puido eliminalas. O **liberalismo**, xunto co **nacionalismo**, converteuse nunha forza inconformista que loitou por reformas e dereitos. As sociedades secretas, como os **carbonarios** en Italia, xogaron un papel fundamental na difusión destas ideas.

- **A onda revolucionaria de 1820:**
 - Comezou en España, coa sublevación do xeneral **Rafael de Riego**, que forzou o rei Fernando VII a xurar a Constitución de 1812 e restaurar o Trienio Liberal.
 - Os movementos estendéronse a Portugal e ao Reino das Dúas Sicilias, pero foron sufocados pola intervención da Santa Alianza.
 - O único triunfo duradeiro foi a independencia de **Grecia** (1829), que rompeu co Imperio Otomán.
- **A onda revolucionaria de 1830:**
 - O epicentro foi **París**, onde a revolta derrocou ao rei absolutista Carlos X e instalou a monarquía liberal de **Luís Filipe de Orleans**.
 - O movemento tivo o seu maior éxito en **Bélxica**, que declarou a súa independencia dos Países Baixos e redactou unha constitución liberal.
 - As revoltas en Polonia e nos estados italianos, porén, fracasaron e foron duramente reprimidas.
- **A onda revolucionaria de 1848: A "Primavera dos Pobos":**
 - Foi a revolución máis importante e estendeuse por case toda Europa. En París, a rebelión expulsou ao rei Luís Filipe e proclamouse a **Segunda República Francesa**, introducindo o sufraxio universal masculino.
 - Os movementos liberais e nacionalistas estendéronse a **Alemaña, Italia, Hungría e o Imperio Austríaco**.
 - As revolucións de 1848 foron un fracaso xeral a curto prazo, xa que a falta de coordinación e a división interna entre os liberais e os sectores máis radicais facilitaron a represión por parte das potencias conservadoras. Porén, a longo prazo, estas revoltas confirmaron que o Antigo Réxime estaba condenado a desaparecer.

V. Os Nacionalismos (1848-1871): Unificacións e Disgregacións

1. A forza do nacionalismo no século XIX

Despois do fracaso das revolucións de 1848, o **nacionalismo** deixou de ser un movemento minoritario de intelectuais e converteuse nunha forza política de masas. A idea de que a nación era unha comunidade unida por unha lingua, cultura, historia e tradicións comúns, e que debía vivir baixo un único Estado, consolidouse de xeito definitivo.

Esta corrente ideolóxica manifestouse de dous xeitos principais:

- **Nacionalismo unificador:** Buscaba agrupar en un só Estado-nación a diferentes territorios que compartían unha identidade común. Os exemplos máis destacados foron os procesos de unificación de Italia e Alemaña.
- **Nacionalismo disgregador:** Xurdiu en grandes imperios multinacionais como o austrohúngaro ou o otomán, onde as minorías (como húngaros, polacos, checos ou gregos) reclamaban a súa independencia ou autonomía.

2. A Unificación Italiana (1859–1870)

En 1815, a península italiana estaba fragmentada en sete Estados, moitos deles baixo a influencia de Austria. A idea da **unificación** comezou a estenderse a través do movemento coñecido como o **Risorgimento**, liderado por intelectuais e patriotas como **Giuseppe Mazzini**, fundador da sociedade secreta **Xove Italia**.

O proceso de unificación foi liderado polo **Reino de Sardeña-Piamonte**, o único Estado italiano con gobernantes liberais e unha Constitución. A súa estratexia foi dirixida polo primeiro ministro **Camillo di Cavour**, que combinou a diplomacia coa forza militar.

- **1859: A guerra contra Austria:** Sardeña-Piamonte, coa axuda de Francia, derrotou a Austria e logrou a anexión de Lombardía. Isto serviu de sinal para que os ducados do norte de Italia se rebelasen e se unisen ao novo reino.
- **1860: A expedición dos "Mil camisas vermellas":** **Giuseppe Garibaldi**, un heroe popular, liderou unha expedición de voluntarios cara ao sur de Italia. Conseguiu conquistar Sicilia e Nápoles, que se uniron ao Reino de Sardeña-Piamonte.
- **1861: A proclamación do Reino de Italia:** Con case toda a península unificada, proclamouse o **Reino de Italia** con **Vítor Manuel II** como rei.
- **1866–1870: A incorporación de Venecia e Roma:** Venecia uniuse tras a derrota de Austria na guerra de 1866. Finalmente, en 1870, as tropas italianas tomaron Roma, que se converteu na capital do novo reino.

3. A Unificación Alemá (1864–1871)

En 1815, o espazo alemán estaba dividido en 39 Estados que formaban a **Confederación Xermánica**, baixo o control de Austria. Dous proxectos de unificación competían entre si: a "**Gran Alemaña**" (que incluíría a Austria) e a "**Pequena Alemaña**" (liderada por Prusia e sen Austria).

A vitoria militar de Prusia, liderada polo seu chanceler **Otto von Bismarck**, fixo que a "**Pequena Alemaña**" fose a opción triunfadora. A estratexia de Bismarck, baseada na diplomacia e en guerras curtas e decisivas, foi coñecida como a **Realpolitik**.

- **1864: Guerra dos Ducados:** Prusia e Austria derrotaron conxuntamente a Dinamarca, demostrando o poder militar prusiano.
- **1866: Guerra Austro-Prusiana:** Prusia derrotou a Austria en tan só sete semanas na batalla de Sadowa. Como resultado, a Confederación Xermánica disolveuse e Prusia liderou a **Confederación do Norte de Alemaña**.
- **1870–1871: Guerra Franco-Prusiana:** Bismarck provocou a guerra contra Francia, a cal, ao ser derrotada, perdeu a súa influencia nos Estados alemáns do sur.

O 18 de xaneiro de 1871, o **II Imperio Alemán** foi proclamado no Salón dos Espellos do Palacio de Versalles, co rei prusiano **Guillermo I** como emperador (**Káiser**). Este evento marcou o nacemento dunha nova e poderosa potencia europea.

VI. A Emancipación da América hispanoportuguesa no século XIX

1. As causas da emancipación: A crise do sistema colonial

No comezo do século XIX, o imperio español en América era un xigante en decadencia. As súas estruturas políticas, económicas e sociais eran cada vez máis débiles, e moitos dos seus habitantes aspiraban a un cambio radical. As principais causas da ruptura foron:

- **O descontento das elites crioulas:** Os crioulos (descendentes de españois nados en América) controlaban a riqueza económica das colonias, pero estaban excluídos dos principais cargos políticos, que estaban reservados para os peninsulares (españois nados en Europa).
- **As limitacións económicas:** O monopolio comercial e as altas cargas fiscais impostas pola Coroa española impedían o desenvolvemento económico das colonias.
- **A influencia das ideas ilustradas e revolucionarias:** As ideas de liberdade e soberanía popular, procedentes da Ilustración e das revolucións americana e francesa, calaron profundamente na burguesía crioula.
- **O baleiro de poder en España:** A invasión napoleónica de España en 1808 e a prisión de Fernando VII crearon un baleiro de poder que as elites crioulas aproveitaron para crear as súas propias xuntas de goberno, lexitimando así o autogoberno.

2. O proceso emancipador: As guerras de independencia

O proceso de independencia desenvolveuse en dúas grandes etapas:

- **Primeira etapa (1808–1814):** Creáronse as primeiras xuntas de goberno en cidades como Caracas, Bos Aires ou México, que non recoñeceron a autoridade de Xosé Bonaparte. Estas xuntas evolucionaron cara a congresos que proclamaron as primeiras declaracións de independencia. A volta ao trono de Fernando VII en 1814 supuxo o fracaso desta etapa, xa que o rei enviou exércitos para restaurar o control.
- **Segunda etapa (1816–1825):** As guerras de independencia xeneralizáronse por todo o continente, lideradas por grandes figuras militares:
 - **Simón Bolívar (o "Libertador"):** Partindo do norte, liberou o Vicerreinado de Nova Granada (actual Colombia, Venezuela e Ecuador) e proclamou a Gran Colombia.
 - **José de San Martín:** Desde o sur, cruzou os Andes para liberar Chile e, xunto a Bolívar, logrou a decisiva vitoria en **Ayacucho** (1824), que puxo fin ao dominio español en América do Sur.
 - **Miguel Hidalgo e José María Morelos:** En México, lideraron un movemento popular de independencia que, aínda que fracasou inicialmente, foi a base para a independencia final en 1821.

3. A fragmentación e as consecuencias da emancipación

O soño dunha **América unida** non se materializou. Os novos países foron incapaces de formar unha federación e o Vicerreinado español fragmentouse en numerosas repúblicas, cada unha cunha constitución propia.

- **Inestabilidade política:** A maioría das novas repúblicas sufriron longos períodos de inestabilidade política, con guerras civís e o ascenso dos **caudillos**, líderes militares que controlaban o poder local e nacional.
- **Dependencia económica:** A pesar da independencia política, a economía das novas repúblicas seguiu dependendo da exportación de materias primas.
- **Desigualdade social:** A abolición dos privilexios coloniais non logrou eliminar a profunda desigualdade social. Os indíxenas e os escravos continuaron a ser asolados pola pobreza e a falta de dereitos.

VII. Contexto cultural: O Romanticismo

1. O espírito Romántico: Unha reacción á Ilustración

O **Romanticismo** xurdiu no século XIX como unha reacción cultural e artística fronte ao racionalismo da Ilustración. Mentres que o século anterior apostaba pola razón, a orde e a claridade, os románticos valoraban a emoción, a imaxinación, a subxectividade e o individualismo. Era unha corrente que poñía o corazón por riba da cabeza.

As súas principais características son:

- **Exaltación da emoción:** Fronte á frialdade da razón, o Romanticismo exaltaba a paixón, a melancolía e o sufrimento. Os artistas buscaban conmover e inspirar a través das súas obras.
- **Individualismo e subxectividade:** O Romanticismo puxo o foco no **xenio creativo** do individuo e na súa visión persoal do mundo. O artista non só representaba a realidade, senón que a interpretaba a través dos seus sentimentos.
- **Valoración da natureza:** A natureza non era vista como un simple obxecto de estudo, senón como un lugar de refuxio e un espello das emocións humanas. As paisaxes salvaxes e tempestuosas eran un tema recorrente.
- **Fascino pola historia e a tradición:** Os románticos sentían unha gran atracción polo pasado, especialmente pola Idade Media, e valoraban as tradicións, os mitos e os costumes populares de cada nación, o que reforzou a ideoloxía do nacionalismo.

2. Manifestacións artísticas do Romanticismo

Esta nova sensibilidade cultural manifestouse en todas as formas de arte:

- **Literatura:** O Romanticismo liberou a literatura das regras clásicas. Escritores como **Victor Hugo** (*Os miserables*), **Lord Byron** (*O peregrinaxe de Childe Harold*) ou **Mary Shelley** (*Frankenstein*) exploraron temas como a liberdade, a traizón, o amor trágico e a rebelión contra as convencións sociais.
- **Música:** Compositores como **Ludwig van Beethoven**, **Frédéric Chopin** ou **Franz Liszt** romperon coas estruturas clásicas. A música converteuse nunha linguaxe para expresar emocións profundas e sentimentos nacionais.
- **Pintura:** Artistas como **Eugène Delacroix** (*A liberdade guiando o pobo*), **Caspar David Friedrich** (*O camiñante sobre o mar de nubes*) ou **William Turner** representaron paisaxes dramáticas, sucesos históricos épicos e o poder da natureza, cun uso vibrante da cor e da luz.

3. A Ciencia na Era das Revolucións

Aínda que a arte se apartou do racionalismo, a ciencia continuou a avanzar, establecendo as bases do futuro progreso.

- **Química:** O francés **Antoine Lavoisier** (considerado o pai da química moderna) estableceu a lei de conservación da masa.
- **Electricidade e magnetismo:** Os traballos de **Michael Faraday** sentaron as bases do electromagnetismo.
- **Medicina:** A creación de vacinas e o avance da hixiene pública melloraron a saúde da poboación.
- **Tecnoloxía:** Os progresos científicos impulsaron a **Revolución Industrial**. As novas tecnoloxías, como o **ferrocarril** e o **telégrafo**, reduciron as distancias e transformaron a comunicación.

Esta dualidade entre a paixón romántica e o avance científico caracteriza á perfección o século XIX.